

Александар Загорнов

доцент, кандидат (PhD) историјских наука

Правни факултет Брестског државног универзитета

„А. С. Пушкин”, Република Белорусија

a.zagornov@gmail.com

СЛОВЕНСКИ САВЕЗ: ТЕОРИЈСКА РАЗРАДА Н. Ј. ДАНИЛЕВСКОГ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XIX ВЕКА И САВРЕМЕНОСТ

Резиме

У историографском делу „Русија и Европа” Н. Ј. Данилевски развија идеју конфронтације између Европе и Русије, правдајући је као сукоб различитих цивилизација. И у овом контексту одређује место Словена као посебне групе народа који културно гравитирају Русији. По његовом мишљењу, управо уједињени Словени могу бити један од центара моћи који доприносе равнотежи у свету. Тако ће словенска заједница допринети опстанку Словена.

Напомиње се да су у 20. веку постојала два покушаја да се створи словенско државно уједињење. Данас, развијањем различитих модела интеграције заснованих на блискости култура, језика и традиција, заједница, на пример, Русије, Белорусије и Србије, може бити инспиративан пример за словенске народе.

Кључне речи: Н. Ј. Данилевски, Словени, Европа, културна општост, словенски савез.

Увод

Односи међу словенским народима данас пролазе кроз тешка времена. Руско-украјински војни сукоб, постепено укључивање земаља Европске уније, укључујући и словенске, у њега – све то захтева окретање теми словенске заједнице. Јасно је да овакав приступ не одговара савременим западним токовима, где је уједињење Словена на антируској основи важан задатак. Али ово је само тренутно стање. Да би се обликовала позитивна будућност словенских народа, корисно је обратити се теоријским развојима мислилаца прошлости, јер је без спознаје прошлости тешко градити будућност. Приметимо

да прошлост није толико одговор за будућност колико питање које јој се поставља. И овде је важна његова исправност и тачност. И поставља се питање: да ли је могућа словенска заједница? Одговор на њега одредиће будућност Словена (или њихове групе) у целини.

Будућност словенских народа као заједнице утврђује се са великом муком и тешкоћама, ови народи се доследно „растварају” у европском мору, одричући се свог суверенитета и традиционалних вредности као надокнаду за боравак у таквој заједници. Међутим, ретроспективни осврт на једну од могућих перспектива развоја Словена је од научног интереса.

Стога, окрећући се наслеђу руског мислиоца Н. Ј. Данилевског које је, по нашем мишљењу, релевантно и важно, јер доследно и разумно у складу са реалностима друге половине 19. века, поткрепљује потребу словенске заједнице за очување сопственог идентитета.

Н. Ј. Данилевски и његова књига „Русија и Европа”

Као биолог, Н. Ј. Данилевски (1822–1885) створио је оригиналан концепт друштвеног развоја, захваљујући коме је ушао у историју светске социологије и политичких наука.

Године 1865. Н. ј. Данилевски је почео да пише своју најпознатију историозофску књигу „Русија и Европа”, која је први пут објављена у часопису „Зарја” (рус. Заря) 1869. године, а као посебна публикација у Санкт Петербургу 1871. године.

У овом раду аутор развија идеју континуиране конфронтације између Европе и Русије, оправдавајући је као сукоб различитих цивилизација. И у том контексту дефинише место Словена као посебне групе народа који културно гравитирају Русији и директно комуницирају са западноевропским земљама, које настоје да им наметну, па чак и да им усаде своје цивилизацијске вредности.

Н. Ј. Данилевски је дефинисао цивилизацију као главни облик људске организације простора и времена, који одражава особености духовне природе народа које се изражавају у оригиналним културно-историјским типовима. Цивилизација је духовна заједница која постоји на својој скали координата. Покушај једне цивилизације да наметне свој систем вредности другој, по његовом мишљењу, доводи до слабљења и каснијег уништења ове друге.

У својој књизи „Русија и Европа” Н. Ј. Данилевски даје систем филозофије историје из јасно изражене позиције словенофила. Он не признаје ниједан линеарни развој људске историје. Главни теоријски прорачуни Н. Ј. Данилевског на овим просторима су да не постоји јединствена људска историја, али постоји низ узастопних цивилизација које у својој историји пролазе кроз

детињство, зрелост и оронулост. Све цивилизације су се реализовале у једној од четири сфере: верској, културној, политичкој или економској, а само у словенској Н. Ј. Данилевски се надао спровођењу четвороосновног културно-историјског типа. Да би се то постигло, потребно је политички ујединити словенске народе у федерацију и превазићи „европеизацију”, како је рекао Н. Ј. Данилевски, која је непромишљена имитација руског друштва у Европи. Овде треба напоменути да је под Европом руски научник подразумевао углавном земље западне Европе, персонификујући англосаксонски пут развоја. У овом тексту ћемо узети у обзир ову околност, а појмове Европе и Запада сматраћемо синонимима, што се, наравно, разликује од савременог географског тумачења. Предложена дефиниција ће пре нагласити културне и политичке разлике између словенског и англосаксонског света.

Обратимо пажњу и на појам „словенска цивилизација”. Овим појмом је Н. Ј. Данилевски настојао да истакне независност и јединственост пута словенства као јединствене заједнице, ако се, наравно, очува културно јединство.

„Русија и Европа” је стекла славу у Русији и почела да се шири тек након смрти аутора. Судбина књиге била је заиста драматична. Тек 1991. године дошло је до првог поновног објављивања овог дела Н. Ј. Данилевског у Русији. Заборав је буквално пао на гроб мислиоца. Сахрањен је у новембру 1885. у Кипарској сали свог имања Мшатка на Криму. Под совјетском влашћу, његов гроб, заједно са 10 гробова чланова његове породице, био је прекривен асфалтом. Тек 1997. године гробница је обновљена. Примећујемо да се тренутно стваралачко наслеђе научника постепено враћа из заборава.

Треба напоменути да на Западу идеје словенског јединства, наравно, нису постале распрострањене, а лик Н. Ј. Данилевског се доживљава прилично негативно. Најпотпунији истраживачки рад о стваралаштву мислиоца остаје књига Р. Е. Мекмастера „Данилевски као тоталитарни филозоф”, објављена у САД 1967. године. Интересовање за рад руског мислиоца, нажалост, није постало устаљена норма у интелектуалном окружењу словенских држава. Наравно, пажња словенских истраживача на лик Н. Ј. Данилевског се обраћала, али још увек има врло мало значајнијих дела посвећених његовом раду. Обратимо пажњу на монографију С. И. Бажова „Филозофија историје Н. Ј. Данилевског”, објављену 1997. године.

Словени као заједница у мисли Данилевског

Н. Ј. Данилевски дефинише словенство у рангу са хеленизмом, латинизмом и европејством. За њега је то „исти културно-историјски тип, у односу на који Русија, Чешка, Србија и Бугарска треба да имају исто значење које имају Француска, Енглеска, Немачка, Шпанија у односу на Европу, као што су имале Атина, Спарта и Теба у односу на Грчку”.

Према Н. Ј. Данилевском, важно је да Словени освесте своје јединство. Он је приметио: „Дакле, за сваког Словена: Руса, Чеха, Србина, Хрвата, Словенца, Словака, Бугарина (додао бих: и Пољака), – после Бога и Његове Свете Цркве – идеја Словенства треба да буде највиша идеја, изнад слободе, изнад науке, изнад просвећености, изнад сваког овоземаљског добра, јер му ниједна од њих није остварива без њеног спровођења – без духовно, народно и политички посебног, независног Словенства; али напротив, све ове користи биће неопходне последице ове независности и оригиналности”.²⁰¹

Он наглашава да нам светско-историјско искуство „говори да ако Словени немају ово високо значење, онда неће имати никакво.”²⁰²

Разматрајући питање места Русије у Европи, мислилац истиче да се „Русија не може сматрати саставним делом Европе ни по пореклу ни по усвајању; да су пред њом само две могућности: или да заједно са осталим Словенима формира посебну, самосталну културну целину, или да изгуби сваки културно-историјски значај, тј. да буде – ништа.”²⁰³ Дакле, „Русија ће, не поставши представник словенског света, тиме, наравно, изгубити историјску сврху свог постојања и представиће свету патетичан пример историјске недораслости у огромним размерама.”²⁰⁴

Углавном, он сугерише да губитак независности прети свим Словенима у Европи, ако се не уједине у овом или оном облику: „За друга словенска племена питање се поставља много оштрије. Овде не говоримо о историјском смислу њиховог живота, не о величини њихове историјске улоге, већ једноставно о постојању... Питање бити или не бити представљено је у најобичнијем, и стога – у најстрашнијем, трагичном облику.”²⁰⁵

²⁰¹ Данилевский Н.Я. *Россия и Европа*. Составление и комментарии Ю. А. Белова, Отв. ред. О. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2008. С. 154-155.

²⁰² Исто. стр. 152.

²⁰³ Исто. стр. 475.

²⁰⁴ Исто. стр. 481.

²⁰⁵ Исто. стр. 481-482.

Данилевски сматра да Русија треба да игра кључну улогу у консолидацији словенских народа, наглашава да то треба да чини пажљиво, без принуде и уз очување суверенитета своје браће. Он пише да „оно што је потребно није апсорпција Словена од стране Русије, већ уједињење свих словенских народа заједничком идејом панславизма, како политички, тако и културно, а као прво – најважније и првенствено за могућност реализације јесте ово друго”.²⁰⁶

Истовремено, важно је одржавати везе међу братским народима све док „мисао о словенској комуникацији не нестане, док словенски народи не изгубе свој словенски карактер”.²⁰⁷

На тај начин, Н. Ј. Данилевски ставља Словене пред историјски избор – или пасивно увлачење у орбиту културног утицаја западноевропске цивилизације и губитак културне, националне и историјске индивидуалности, или стварање и очување изворне словенске цивилизације.

Словенски мир и Европа

Важно је напоменути да је руски научник у својим друштвено-политичким радовима, у суштини, први пут успео да ухвати феномен евроцентричног става, који је назвао „грешка перспективе”, да му да почетно тумачење, а такође и да предложи другачије теорије историјског процеса у којима би се превазишла ова поставка. У том смислу, критика евроцентризма може се посматрати као одбацивање идеје о природном средишту историјског процеса, као признавање релативности и културно-историјске условљености различитих цивилизацијских традиција.²⁰⁸

Више пута, бирајући различите речи и у различитим контекстима свог рада, Н. Ј. Данилевски спроводи исту идеју да западноевропска политичка култура негативно утиче на национално-културни и историјски потенцијал Словена. Према његовом мишљењу, не треба се заваравати о европским тежњама, јер је „непријатељство Европе исувише очигледно: оно не лежи у насумичним комбинацијама европске политике, не у амбицијама овог или оног државника, већ у њеним најосновнијим интересима.”²⁰⁹ Проћи ће мало времена

²⁰⁶ Исто. стр. 465.

²⁰⁷ Исто. стр. 429.

²⁰⁸ Бажов С. И. Философия истории Н.Я.Данилевского. М., 1997. С.124.

²⁰⁹ Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Составление и комментарии Ю. А. Белова, Отв. ред. О. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2008. С.480.

и „Европа ће се поново свом снагом и мислима окренути против Русије, коју сматра својим природним урођеним непријатељем”.²¹⁰

Он напомиње да „у међувремену, Европа може са потпуном смирености да изводи своје експерименте на одрођавању и асимилацији Словена...”²¹¹, јер су словенски народи подложни „европском утицају који нагриза Словенство”²¹² и да нам „Европа није само нешто страно, већ чак и непријатељско; да њени интереси не само да не могу бити наши, већ су нам у већини случајева директно супротстављени”.²¹³ Сматрамо да оно што је руски мислилац рекао у другој половини 19. века омогућава нам да дубље размотримо ток савремених европских догађаја, као и улогу и место словенских држава у њима.

Жеља да позајме све аспекте европске западне културе од стране елита словенских народа Н. Ј. Данилевски је то назвао „европејством”. Ово није толико обогаћивање сопственог културног искуства европским достигнућима, већ имитација свега европског на штету сопствених традиција и веровања. Према научнику, ова појава је позната „под именом *западњаштво*, које, не признајући ни блиску комуникацију између Русије и Словена, ни историјско значење овог последњег, мери нама и нашој браћи јадну, безначајну историјску улогу имитатора Европе, лишава нас наде у изворни културни смисао, односно у велику историјску будућност”.²¹⁴

Некритичко задуживање и копирање он сматра болешћу Словена. И о томе пише следеће: „Ова болест, која већ век и по заразује Русију, све се шири и пушта корене,... чини ми се да је најприкладније назвати *европејничењем*”.²¹⁵ Мислилац истиче да „ова болест у целини онемогућава остварење великих судбина руског народа и може коначно (и поред све видљиве државне моћи), пресушивши самобитни извор националног духа, да лиши историјски живот руског народа унутрашње стваралачке моћи, и стога га чини бескорисним, сувишним само његово постојање; јер све што је лишено унутрашњег садржаја представља само историјско смеће, које се сакупља и баца у ватру на дан историјског суда”.²¹⁶

²¹⁰ Исто.

²¹¹ Исто. стр. 430.

²¹² Исто. стр. 517.

²¹³ Исто. стр. 528.

²¹⁴ Исто. стр. 564.

²¹⁵ Исто. стр. 320.

²¹⁶ Исто. стр. 359.

Судбина Русије и целог словенског народа, по његовом мишљењу, зависи од тога да ли се ова болест може победити.

Руски научник идентификује неколико облика такве имитације. Тако он примећује да се „сви облици европејничења, којима је руски живот тако богат, могу сумирати у следеће три категорије:

1) Искривљавање народног живота и замена његових облика туђим, страним облицима; искривљавање и замена, која, полазећи споља, није могла да не продре у саму унутрашњу структуру појмова и живота виших слојева друштва.

2) Позајмљивање разних страних институција и њихово пресађивање на руско тло – са идејом да оно што је добро на једном месту, треба да буде добро свуда.

3) Поглед на унутрашње и спољашње односе и питања руског живота са стране, европске тачке гледишта, посматрање кроз европске наочаре, кроз наочаре поларизоване под европским углом нагиба; тако да то, што би требало да нас окружује зрацима најсјајније светлости, постаје потпуни мрак и тама, и обрнуто”.²¹⁷

Н. Ј. Данилевски пише да се „трећи облик европејничења (и штавише, најпогубнији и најштетнији) састоји у томе да се појаве унутрашњег и спољашњег живота Русије посматрају са европске тачке гледишта и кроз европске наочаре. Овај поглед, по сваку цену, покушава да феномене руског живота подведе под стандарде европског живота”.²¹⁸

Он напомиње да се Русија суочава са снажним и искусним противником. Посебно се признаје да је „на пољу утицаја на јавно мњење, у борби са речима, машинацијама и искушењима, Европа неупоредиво јача и активнија од нас”.²¹⁹ Поред тога, „Европа има два саучесника за остваривање својих циљева и планова на Истоку, две категорије организованог мисионарства: католичко свештенство (углавном језуитство) и револуционарну емиграцију (посебно пољску)”.²²⁰

Тако он сматра да ће пуно спровођење европских интереса на словенском тлу нанети штету интегритету и независности Словена.

Стога Н. Ј. Данилевски сматра да је следећи сукоб већег обима између Русије и Европе неизбежан, има егзистенцијални значај и директно је везан за

²¹⁷ Исто. стр. 321.

²¹⁸ Исто. стр. 345.

²¹⁹ Исто. стр. 519.

²²⁰ Исто.

саму могућност самосталног постојања словенског света. Он пише да „говоримо о светској борби која долази, по свој прилици, у блиској, али ипак неизвесној будућности”.²²¹ И даље напомиње да „само та борба може отрезнити наше мисли, подићи у свим слојевима нашег друштва дух народа, заглибљен у имитацији, у обожавању других, заражен том изузетно опасном болешћу коју смо назвали *европејничењем*”.²²² Сама борба са Западом је, по његовом мишљењу, „једини спасоносни лек, како за излечење наших руских културних недаћа, тако и за развијање пансловенских симпатија, за упијање ситних раздора између различитих словенских племена и токова”.²²³

Истовремено, „сама борба са германско-римским светом, без које је словенска независност немогућа, требало би да послужи као лек за искорењивање тог чира подражавања и ропског односа према Западу, који се уврежио у словенско тело и душе услед неких неповољних услова њиховог историјског развоја”.²²⁴

Словенски савез по Данилевском

Руски мислилац сматра да су словенски народи блиски једни другима, али ако се „признају као посебне политичке целине, не могу се без насиља формирати у једну државу; за међусобну заштиту, за уздизање сваке појединачне националности и за јачање своје природне повезаности, они морају формирати федерацију, која пак (у зависности од величине опасности међу којима јој је суђено да живи и делује) може представљати везу различите снаге и јачине: може имати облик савезне државе, савеза држава или једноставно политичког система”.²²⁵ Управо федеративни односи, „уједињење словенске породице у федеративни облик”, по његовом мишљењу, највише су у складу са културом Словена, и они ће помоћи овим народима да играју самосталну улогу у европским пословима. Такво уједињење „обезбеђивање слободе Словена и њихове плодоносне међусобне интеракције” не би угрозило ничију независност нити било чија законска права.²²⁶

Истовремено, Н. Ј. Данилевски је такође истицао непријатељску и агресивну природу западне цивилизације у односу на изворни словенски тип и

²²¹ Исто. стр. 521.

²²² Исто. стр. 522.

²²³ Исто. стр. 520.

²²⁴ Исто. стр. 610.

²²⁵ Исто. стр. 273.

²²⁶ Исто. стр. 493.

инсистирао на потреби формирања Свесловенске уније, осмишљене да служи као гарант светске равнотеже добровољног уједињења словенских народа око Русије. Управо таква заједница је „једино чврсто тло на коме може да расте јединствена словенска култура”, овај закључак Н. Ј. Данилевски назива главним закључком свог дела „Русија и Европа”.

Контакт Словена лицем у лице са Западом, који настоји да их апсорбује, разлог је „који их тера да желе веома блиску федералну везу под политичким вођством и хегемонијом Русије”²²⁷ и то се дешава чак и „упркос честим скретањима Русије са здравог политичког пута”.²²⁸

Доследно бранећи идеју јединства Словена и важност њихове самосталне улоге, научник примећује да је „политичка моћ Словена неопходна за исправан и складан ток људских послова; да политичка моћ Словена не само да не може да угрози поробљавање целог света од стране светског господства, већ сама може да пружи довољну баријеру светском господарству, које Европа све више стиче (и већ је у великој мери стекла)”.²²⁹

У складу са етнографском поделом словенских (и суседних) народа Н. Ј. Данилевски предлаже оригиналну структуру државне заједнице Словена. Дакле, „Свесловенски савез треба да се састоји од следећих држава:

Руско царство са припајањем целе Галиције и Угорске Русије.

Краљевина Српско-Хрватско-Словеначка, коју чине Кнежевина Србија, Црна Гора, Босна, Херцеговина, Стара Србија, северна Албанија, Српско војводство и Банат, Хрватска, Славонија, Далмација, Војна крајина, Војводство Крањска, Херц, Градишка, Истра, округ Трста, две трећине Корушке и једна петина Штајерске уз Драву, – са око 8.000.000 становника на 4.500 кв. миља пространства.

Краљевина Чешко-Моравско-Словачка, коју чине, поред Чешке, Моравска и северозападне Мађарске, територије насељене искључиво или претежно Словацима, са око 9.000.000 становника и 1.800 квадратних миља пространства.

Краљевина Бугарска са Бугарском, већим делом Румуније и Македоније са 6.000.000 или 7.000.000 становника на више од 3.000 квадратних миља.

Краљевина Румунија са Влашком, Молдавијом, делом Буковине, половином Трансилваније, отприлике дуж реке Марош, и са западним ободима Бесарабије насељеним углавном Молдавцима, у замени за шта би Русија требало

²²⁷ Исто. стр. 463.

²²⁸ Исто.

²²⁹ Исто. стр. 494.

да добије део јужне Бесарабије са делтом Дунава и полуострвом Добруца које се од ње одвојило. То би износило око 7.000.000 становника и више од 3.000 квадратних миља.

Грчко краљевство са додатком свом садашњем саставу Тесалије, Епира, југозападнoг дела Македоније, свих острва Архипелага, Родоса, Крита, Кипра и малоазијске обале Егејског мора, са приближно 2.800 или 3.000 квадратних миља и са популацијом од преко 4.000.000 становника.

Краљевина Мађарска, тј. Угарска и Трансилваније, за одвајање оних њихових делова који нису насељени племеном Мађара и треба да иду Русији, Чешкој, Србији и Румунији; са око 7.000.000 становника и око 3.000 квадратних миља пространства.

Цариградски округ са суседним деловима Румуније и Мале Азије, који окружује Босфор, Мраморно море и Дарданеле, са Галипољским полуострвом и острвом Тенедос, са око 2.000.000 становника.²³⁰

Такав територијални састав савеза омогућио би уједињење свих Словена у јединствен државни организам и одупирање западној експанзији. И даље, према Н. Ј. Данилевском, ова „дуготрајна кохабитација, да тако кажемо, под једним политичким кровом ће ширити у свим слојевима друштва различитих словенских народа осећање и свест о племенском сродству које их спаја” и „примораће човека да цени и воли своје завичајно и исконски словенско”.²³¹

Мислилац истиче „посебне погодности” које би требало да се појаве захваљујући словенском уједињењу. На пример, за Србију је блиска веза са Русијом и целокупним Словенством корисна за усмеравање напора уједињења на „земље под влашћу Аустрије, насељене српским и сродним хрватским и словеначким племенима”. У борби „живог и снажног српског народа” против „италијанизације, мађаризације и германизације своје земље” они могу наћи „потребну снагу и наду за успех само у политичком савезу са целим Словенством, под вођством Русије.”²³²

Било би предности за сваки од словенских народа „у великој свесловенској федерацији”. А ако томе додамо „ону сјајну, величанствену, светски моћну историјску улогу коју таква заједница обећава читавим Словенству, онда би се чинило да она треба да представља, ако не и непосредни циљ тежњи свих Словена који себе признају као Словени, онда барем предмет

²³⁰ Исто. стр. 466–467.

²³¹ Исто. стр. 515.

²³² Исто. стр. 486.

њихове жеље – њихов политички идеал”.²³³ Таква федерација „пружа чврсто тло на коме је могућ изворни развој словенског културно-историјског типа, политички независног, споља снажног, изнутра разноликог”.²³⁴

Наравно, улазак у јединствену заједницу међу Словенима није био узрокован само политичким околностима, иако њихово разматрање и детаљна анализа заузимају главно место у стваралаштву мислиоца. Он пише да „заједништво словенских душа и срца лежи у највишој, надполитичкој сфери, и то је једино чему треба тежити”.²³⁵

У овом контексту треба истаћи важне аспекте повезивања као што су језик и вера. Руски научник обраћа пажњу на ове аспекте. Тако он сматра да би „нужни плод политичког уједињења Словена био заједнички језик, који не може бити ниједан други до руски; имао би времена да стекне неопходну превласт да би се могла остварити плодна размена мисли и узајамни културни утицај између свих чланова словенске породице”.²³⁶

Н. Ј. Данилевски пише да су Руси и већина словенских народа „добили историјску судбину да заједно са Грцима буду главни чувари живе традиције верске истине – Православља и да тако буду настављачи великог дела које је задесило Израел и Византију – да буду изабрани народи Божији”.²³⁷ Са његове тачке гледишта, Словени су ти који су „надарени жеђу за верском истином”.²³⁸

Он истиче да је циљ Европе „да по сваку цену потчини словенско-грчки православни свет. Османска сила (било да се Европа бори против ње или је подржава) у њеним очима представља само средство за постизање овог циља”.²³⁹ Руски мислилац, дајући историјску примедбу, пише да је својевремено „Византија више волела политичку смрт и све страхоте варварске инвазије него издају вере, по чију цену је понуђено спасење. Иста концепција о значају турског погрома живела је у срцима српског народа. Епска повест о Косовском боју говори о визији кнеза Лазара, коме се нуди избор између земаљске круне и победе и између круне небеске, купљене по цену смрти и пораза”.²⁴⁰

²³³ Исто. стр. 487.

²³⁴ Исто. стр. 474–475.

²³⁵ Исто. стр. 518.

²³⁶ Исто. стр. 516.

²³⁷ Исто. стр. 577.

²³⁸ Исто.

²³⁹ Исто. стр. 383.

²⁴⁰ Исто. стр. 382–383.

Овде би било прикладно подсетити се руског филолога О. Н. Трубачова, који је већ у другој половини 20. века доследно бранио идеју јединства Словена. Аутор је књиге „У потрази за јединством: филолошки поглед на проблем порекла Русије”, која је објављена почетком 1990-их и доживела три издања. У овом делу, својим говорима и публикацијама, он износи исте идеје о заједници и културној сличности словенских народа као Н. Ј. Данилевски. „Јединство Словена је важна тема, јер свест о том јединству улази у самосвест самих Словена. У њега нико никада није сумњао, нагласио је О. Н. Трубачов, није било потребе да се то доказује, није било потребе да се то усађује кроз образовање. Плашили су га се они који нису били заинтересовани за ово јединство...”²⁴¹. Он додаје да у то није било сумње међу савременицима словенских просветитеља Ћирила и Методија, али „даља историја је максимално радила на томе да поткопа општу свест о овом јединству. На резултат су утицале како фаталне случајности, тако и напори зловника. Подвижници Ћирило-Методијевог времена веровали су да раде у име јединства Словена, од сада просветљених једном вером.”²⁴²

Враћајући се Н. Ј. Данилевског, напомињемо да, по његовом мишљењу, уједињени Словени могу бити један од центара моћи, промовишући „светску равнотежу” и служећи као „бедем против светске доминације Европом”.²⁴³

Савезнички односи Словена данас: прошлост без будућности?

У свом главном хуманитарном раду „Русија и Европа” Н. Ј. Данилевски примећује да ће у будућности „Европа поново окренути све своје снаге и мисли против Русије, коју сматра својим природним, урођеним непријатељем. Ако Русија не схвати своју сврху, неминовно ће доживети судбину свега застарелог, сувишног, непотребног. Постепено умањујући своју историјску улогу, мораће да погне главу пред захтевима Европе, која не само да јој неће дозволити да утиче на Исток, не само да ће створити (у зависности од околности, у овом или оном облику) бедеме против њене везе са својим западнословенским сродницима. Са једне стране ће уз помоћ турских, немачких, мађарских, италијанских, пољских, грчких, можда и румунских саучесника, који су увек спремни да нагризу јединствено словенско тело, а са друге стране, својим

²⁴¹ Масленникова Н. «Где сокровище ваше – там и сердце ваше». *Литературная газета*. №44–45, 12-18 ноября 2015 г., С.11.

²⁴² Исто.

²⁴³ Данилевский Н.Я. *Россия и Европа*. Составление и комментарии Ю. А. Белова; Отв. ред. О. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2008. С.509.

политичким и цивилизацијским искушењима нагрizaће саму душу Словена, па ће се она распустити, растворити се у европејству и собом заситити његово тло.”²⁴⁴

Ова изјава руског мислиоца о могућој алтернативи за Русију и читаве Словене, авај, остаје актуелна.

Искуство 20. века показује да је тема словенског уједињења заокупила умове неких државника и да још није скинута са дневног реда.

Можемо приметити покушај национализације Словенске заједнице непосредно по завршетку Другог светског рата.

И пре и током Великог отаџбинског рата, руководство СССР-а је водило политику јачања, пре свега, војно-политичке уније словенских народа, а по његовом завршетку и политичко-економске уније словенских држава. До 1953–54. планирано је стварање међународног конфедералног ентитета – „Словенског савеза конфедеративне државе” (ССКД) коју чине СССР, Пољска, Чехословачка, Бугарска, Југославија или (друга верзија пројекта) – Украјина, Белорусија и поменуте државе. Са престоницом у Београду, Минску, Софији или Варшави.²⁴⁵ На пример, на пријему у Кремљу у част председника Чехословачке Е. Бенеша 28. марта 1945. године, Ј. В. Стаљин је предложио здравицу „За нове словенофиле који се залажу за савез независних словенских држава!” Шеф совјетске државе је нагласио да су се „и Први и Други светски рат одвијали и ишли преко грбаче словенских народа. Да бисмо спречили да се Немци дижу и започињу нови рат, потребна нам је заједница словенских народа.”²⁴⁶

У почетку, 1946–1947, пројекат конфедералне државе је активно подржавао Ј. Б. Тито и други лидери Југославије. Штавише, Тито је предложио Београд за престоницу нове државе, чему се СССР није противио, јер није желео да се званично позиционира као лидер ове државе.²⁴⁷

Децембра 1946, идеју о словенској међудржавној формацији једногласно је подржао Пансловенски конгрес одржан у Београду. Ту је основан и Пансловенски комитет.

У СССР-у се појавила нова структура за јачање и развој веза између Словена широм света – Словенски комитет СССР-а, створен већ у марту 1947.

²⁴⁴ Исто. стр. 480-481.

²⁴⁵ Балиев А. „Славянский проект Сталина.” *Столетие*. Интернет-газета https://www.stoletie.ru/territoriya_istorii/slavanskij_projekt_stalina_2011-07-01.htm (17.06.2024).

²⁴⁶ Исто.

²⁴⁷ Исто.

године. У његовом раду учествовала су многа економска, правна и идеолошка одељења – свесавезна, белоруска и украјинска. Постао је наследник Свесловенског комитета основаног у Москви 5. октобра 1941. године. Месечник „Словени”, који је излазио од децембра 1941. године, постао је штампани орган овог одбора 1947. године.²⁴⁸

Међутим, 1948–1949. уследио је прекид војно-политичких веза између СССР-а и Југославије и учешће Београда у такозваном „Балканском пакту”, насталом 1953. године, који је, уз Југославију, укључивао Грчку и Турску, које су тада већ биле чланице НАТО-а, коначно повукавши Југославију из словенског пројекта.²⁴⁹

Стварање НАТО-а у априлу 1949. године, погоршање совјетско-југословенских односа и избијање Корејског рата прво су успорили, а затим и потпуно прекинули процес стварања „Словенске конфедеративне државе”. Као противтежа социјалистичком систему, Западна Европа се у то време активно уједињавала (Западноевропска унија је створена 1948, а Савет Европе 1949). Социјалистичке земље, на челу са СССР-ом, одговорице су организовањем Савета за међусобну економску помоћ 1949. и склапањем Варшавског пакта 1955. године. Али сама идеја политичког и државног јединства, управо словенских народа са културом која је била заједничка у својим темељима, престала је да добија довољну подршку државе у словенским земљама. Управо је СССР, земља која је победила у Другом светском рату и захваљујући тој чињеници је имала политички и морални ауторитет не само међу словенским народима, већ у целом свету. Међутим, и СССР је, нажалост, и сам почео да потискује пројекат који обезбедило јединство Словена и формирање заједничког, ако не државног, онда бар хуманитарног простора.

Тако је од новембра 1958. Совјетски Савез престао да издаје часопис „Словени”, чиме су присталице уједињења Словена у Европи изгубиле заједничко информативно и координационо тело. Односи са словенским државама прешли су на билатерални ниво. Иначе, особље Словенског комитета СССР-а је у то време било само пет чланова.²⁵⁰

Коначно, у марту 1962. Словенски комитет СССР-а је распуштен: Централни комитет КПСС га је оптужио за „пропаганду националне

²⁴⁸ Исто.

²⁴⁹ Исто.

²⁵⁰ Исто.

искључивости”, „игнорисање одлука XX и XXII конгреса КПСС” и „поклонство пред култом личности”.²⁵¹

Током периода перестројке у СССР-у, не само пансловенска интеракција, већ и руски утицај на словенске народе почео је нагло да опада.

На пример, на страницама листа Правда, 1987. године, познати филолог О. Н. Трубачов је био први који је јавно изразио идеју савеза на основу руског језика. То је био покушај да се створи поље руске културе које је излазило ван граница Русије. Остао је вербални израз жеље да се на хуманитарним вредностима уједине Словени и сви они који се тако осећају.

Распад СССР-а, а касније и распад Југославије интензивирали су словенску дезинтеграцију.

Савремени развој словенских народа, ако говоримо о идеји јединствене заједнице, веома је двосмислен. С једне стране, у већини држава са словенским становништвом, прозападне елите су већ формиране и оне, генерално, контролишу сферу образовања, које репродукује следећу генерацију са промењеним вредностима. С друге стране, на нивоу народне свести и даље је присутна идеја о јединству Словена и на њему заснованој заједници. Ово је потпуно нематеријална категорија. Овде је умесно навести речи руског класика Н. С. Лескова: „Где је твоје благо, тамо је твоје срце. Питање је како правилно идентификовати словенска „блага” или, другим речима, темељне вредности које дефинишу словенску суштину. У овом случају, ограничићемо се у постављању питања, а одговор препоручујемо да се нађе код истакнутих представника панславизма прошлости. А у контексту нашег излагања, наведимо речи руског филозофа Ивана Иљина, који је сматрао да ће у потчињености западном економском и културном систему Словени, а посебно православни, тешко моћи да сачувају своје вредности: „А има ли заиста наивних људи који замишљају да бисмо то могли постићи, заглушивши Словене у себи, искоренивши вечни утицај наше природе и историје, потиснувши наше органско слободољубље, избацивши из себе природно православље душе и непосредну искреност духа?”²⁵²

Данас видимо како се Словени од природних савезника претварају у неприродне противнике.

Шта се овоме може супротставити? Сматрамо да се, пре свега, вреди окренути идејама које спајају Словене. У научном и образовном дискурсу

²⁵¹ Исто.

²⁵² Иљин Иван «О русской идее». <http://www.pravoslavie.ru/367.html>, дата доступа 15.06.2016

препоручљиво је обратити пажњу и централно место одредити питањима сличности међу Словенима, периодима јединствене историје, победама и поразима пред заједничким непријатељима. Акценат треба померити са онога што Словене дели и чини изузетним, на оно што их спаја и чини уједињеним у различитости. Очигледно, у хуманитарном смислу, боље је градити мостове, него градити зидове. То ће омогућити формирање заједничке идеолошке основе која одговара дубоким интересима словенских народа и омогућиће им да адекватно решавају постојеће политичке проблеме. С једне стране, овај предлог подсећа на „лепу душу” панслависта друге половине 19. – почетка 20. века са њиховим сновима о заједничкој словенској држави и јединственом језику. С друге стране, сама актуелизација теме јединства Словена омогућиће да се пронађу начини за очување ове заједнице која има вишевековну историју.

У овој ситуацији, ново читање дела Н. Ј. Данилевског ће нам омогућити да се вратимо идеји јединства Словена.

Постојеће међународне словенске структуре (словенски конгреси одржавају се од 1848; међународни конгреси словенских филолога одржавају се од 1929; Међународни комитет слависта делује од 1955), нажалост, нису довеле до доношења значајнијих политичких одлука да се обезбеди јединство словенских народа. А чињеница да се 2025. године у Паризу очекује одржавање XVII конгреса слависта указује да Словени нису били у стању да заједнички реше питање локације конгреса и да се по први пут неће одржати на словенској територији.

Тренутно можемо приметити да само три словенске земље настављају традицију очувања темеља словенског јединства: Русија, Белорусија и Србија. Наравно, ова линија развоја није једина и подложна је утицају различитих унутрашњих и спољашњих сила у свакој од ових држава. Али можемо претпоставити да је управо овакав приступ ових народа присутан у већој мери него код осталих Словена и доприноси жељи већине становништва.

Сличност погледа на многе модерне проблеме и изазове одређена је заједничком историјом и културом. Случајност у перцепцији света људи је главна компонента процеса интеграције. Обавезујућа основа овог хетерогеног процеса словенског јединства је сличан поглед на свет и светоназор три народа, формиран, у многоме, од стране православне вере.

Јединство руског, белоруског и српског народа узроковано је (пored наведених фактора) сличним схватањем историје, очувањем заједничких споменика и заједничким прослављањем годишњица победа. Типичан пример је однос према фашизму. Пример оваквог става су размере обележавања 9. маја, као и чињеница да се, на пример, и у Србији и у Белорусији дан ослобођења

престоница од фашистичких окупатора обележава као државни празник. У овим земљама друштво и држава имају сличан однос према споменицима, пре свега Другог светског рата, али и другим ратовима који су оставили трага у њиховој историји.

Савезна држава Руске Федерације и Републике Белорусије, створена 1999. године, показује могућност уједињења словенских народа. Исте године, југословенски председник Слободан Милошевић објавио је жељу своје земље да се придружи Савезној држави као посматрач. Скупштина Савезне Републике Југославије је 12. априла 1999. године (НАТО бомбардовање је трајало већ од марта, које је вршено супротно међународном праву) изгласало придруживање Савезу Русије и Белорусије. У априлу 1999. Државна дума Руске Федерације је чак усвојила одговарајућу резолуцију. Али руски председник Б. Н. Јељцин је није подржао. Реална могућност стварања државне заједнице Русије, Белорусије и Југославије била је потиснута. Уследио је распад Југославије и питање које је остало без међународног одговора: Зашто је страдало 1.700 цивила, од чега 400 деце? Према Западу, због „некоректног понашања”, јер је „на погрешној страни историје”. Јасно је која држава (и суседна група држава) данас покушава да за остатак света одреди исправно понашање и праву страну историје.

Тако средином и крајем 20. века бележимо два покушаја стварања словенске заједнице и сваки пут су западне земље спречавале уједињење народа.

Ако дефинишемо могућу перспективу, онда се у савременим условима чини да би Србија могла да делује као важна хуманитарна основа за словенску заједницу са Русијом и Белорусијом. Русија би постала војна основа таквог савеза, а Белорусија политичка основа.

Закључак

Као што је приметио познати филолог О. Н. Трубачов: „Једна од дивних идеја из заоставштине Тирила и Методија је јединство словенског племена: наши европски интегратори се тога посебно плаше и више воле да га не критикују, већ једноставно игноришу. И, иначе, ова хиљадугодишња идеја (уосталом, од 9. до 19. века...) окупирала је словенске умове сасвим недавно и, штавише, не само у Русији”.²⁵³

Данас је ова идеја и даље жива и у оквиру различитих интеграционих модела. Савез, на пример, Русије, Белорусије и Србије може бити инспиративан

²⁵³ Трубачев. В поисках единства: Унаследовано от Кирилла и Мефодия // Слово. Образовательный портал // <https://portal-slovo.ru/history/47313.php> (дата доступа 03.06.2024).

пример за словенске народе. То ће се десити ако се темељни национални интереси ових земаља поклопе. Да би се то урадило, они морају бити јасно формулисани и одобрени у јавној свести. Управо у групи таквих интересовања култура и традиција долазе до изражаја, обезбеђујући очување себе као јединствене словенске заједнице и опстанак у глобалном свету. Наравно, ту су и споредни интереси. У овом случају говоримо о фундаменталним интересима. И управо у њиховој дефиницији концепт Данилевског може послужити као користан материјал за поткрепљивање перспектива развоја словенских народа.

Други пут развоја нуди Запад – интеграција у „европску породицу” и формирање заједничког европског идентитета. Стварају се атрактивни материјални услови. Заузврат, они треба да плате губитак својих словенских корена, посебност своје културе и напуштање традиционалних вредности.

Проблем „Словена и Европе”, о којем је много писао Н. Ј. Данилевски остаје релевантан и, можда, у 21. веку је још акутнији него у 19. веку. У њеном решавању веома је важна улога говорника, који су у стању да отворе очи људима на власти.

Превела с руског Дајана Лазаревић

ЛИТЕРАТУРА

Балиев А. Славянский проект Сталина. *Столетие*. Интернет-газета https://www.stoletie.ru/territoriya_istorii/slavanskij_projekt_stalina_2011-07-01.htm (дата доступа 17.06.2024).

Бажов С.И. *Философия истории Н.Я. Данилевского*. М., 1997. 215 с.

Данилевский Н.Я. *Россия и Европа*. Составление и комментарии Ю.А. Белова; Отв. ред. О. Платонов. М.: Институт русской цивилизации, 2008. 816 с.

Масленникова Н. «Где сокровище ваше – там и сердце ваше». *Литературная газета*. №44–45, 12–18 ноября 2015.

Трубачев О.Н. „В поисках единства: Унаследовано от Кирилла и Мефодия” *Слово*. Образовательный портал. <https://portal-slovo.ru/history/47313.php> (дата доступа 03.06.2024).

Александр Загорнов

доцент, кандидат исторических наук

*юридический факультет Брестского государственного университета
имени А.С. Пушкина (Республика Беларусь)*

**СЛАВЯНСКИЙ СОЮЗ: ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ РАЗРАБОТКА
Н.Я. ДАНИЛЕВСКИМ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА И
СОВРЕМЕННОСТЬ**

Резюме

В историософской работе «Россия и Европа» Н.Я. Данилевский разрабатывает идею о противостоянии Европы и России, обосновывая его столкновением разных цивилизаций. И в этом контексте определяет место славян, как особой группы народов, культурно тяготеющих к России. По его мнению именно соединенное славянство может быть одним из центров силы, способствующему равновесию в мире. Таким образом, славянский союз будет способствовать выживанию славянства.

Отмечено, что в XX веке было предприняты две попытки создания славянского государственного объединения. Сегодня, развивая различные модели интеграции, основанные на близости культур, языков и традиций, союз, например, России, Беларуси и Сербии может быть вдохновляющим примером для славянских народов.

Ключевые слова: Данилевский Н.Я., славяне, Европа, культурная общность, славянский союз.

Alexander Zagornov

Associate Professor, Candidate of Historical Sciences

Faculty of Law, Brest State University named after A. S. Pushkin

Republic of Belarus

**SLAVIC UNION: THEORETICAL DEVELOPMENT BY N. Y.
DANILEVSKY IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY AND
MODERNITY**

Summary

In the historiosophical work “Russia and Europe”, N.Y. Danilevsky develops the idea of the confrontation between Europe and Russia, justifying it by the clash of different

civilizations. And in this context, it defines the place of the Slavs as a special group of peoples culturally gravitating towards Russia. In his opinion, it is the united Slavs that can be one of the centers of power contributing to the balance in the world. Thus, the Slavic union will contribute to the survival of the Slavs.

It is noted that in the XX century two attempts were made to create a Slavic state association. Today, by developing various integration models based on the proximity of cultures, languages and traditions, the union of, for example, Russia, Belarus and Serbia can be an inspiring example for the Slavic peoples.

Keywords: Danilevsky N.Y., Slavs, Europe, cultural community, Slavic union.